

Шостак У. В.,*кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету***Паславська І. Б.,***асистент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

МОДЕЛЮВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО ПРОЦЕСУ ЯК ОДНОГО З ДОПОМІЖНИХ ЗАСОБІВ ПРИЙНЯТТЯ ПРАВИЛЬНИХ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ

Анотація. Розробка моделей перекладу належить до низки найважливіших завдань перекладознавства. За допомогою моделювання перекладознавці ставлять собі за мету відтворити процес перекладу загалом, розкрити механізми перекладу, описати дії перекладача, його стратегію і тактику у ході перекладацького процесу, вказати послідовні етапи переходу від оригіналу до перекладу для забезпечення цілком успішного акту міжмовної комунікації. Фокус дослідження спрямований на аналіз теорії рівнів еквівалентності, автором якої є В.Н. Комісаров. Запропоновані рівні – це лише засіб опису можливих дій перекладача, модель, що нагадує йому, в яких комунікативних межах він може рухатись і якою частиною змісту тексту оригіналу він вільний або не вільний жертвувати задля успішного результату. Одиниці оригіналу і перекладу можуть бути еквівалентні одна одній на всіх наявних рівнях або тільки на деяких із них. Кінцева мета перекладу полягає у встановленні максимальної міри еквівалентності на кожному рівні.

Ключові слова: переклад, процес перекладу, модель перекладу, моделювання, еквівалентна модель перекладу (теорія рівнів еквівалентності).

Постановка проблеми. Переклад – це міжмовний та міжкультурний комунікативний процес, який є досить творчим, оскільки чітких правил перекладу не існує. Успіх перекладеного тексту залежить від того, які засоби обрав перекладач, які трансформації здійснив, які немовні зміни виконав. Створюючи повідомлення, перекладач завжди стоїть перед вибором, яка інформація є важливою і повинна бути прямо виражена в тексті, а яку слід замінити або видалити задля повного розуміння. До кола інтересів перекладознавства входить як сам процес перекладу, так і його результат, учасники комунікації та всі фактори, які впливають на хід і результат перекладацького процесу. Результат перекладу – забезпечити такий рівень міжмовної комунікації, за якого створюваний текст мовою реципієнта міг би бути повноцінною комунікативною заміною оригіналу й ототожнюватися реципієнтами перекладу з оригіналом у функціональному, структурному і змістовному аспектах [4, с. 18].

Виклад основного матеріалу. Значну теоретичну і практичну зацікавленість викликає розкриття механізму перекладу, опис дій перекладача, його стратегій і тактик у ході перекладацького процесу. Існує дуже багато визначень перекладу як

процесу, однак усі вони мають лише гіпотетичний характер, оскільки реальний процес перекладу здійснюється у свідомості перекладача та безпосередньо не піддається спостереженню та всебічному дослідженню. У лінгвістичній теорії особливу увагу привертає проблема моделювання перекладу, тобто застосування теоретичних моделей для пояснення сутності перекладацького процесу, а також порівняльного аналізу його результатів – реально виконаних перекладів. Моделювання завжди було важливим інструментом у пізнанні реальності, нині метод моделювання отримав украї велике поширення, не існує жодної науки, в якій би не йшлося про моделі [12, с. 3–4]. Лінгвістика не є винятком. За допомогою моделювання перекладознавці ставлять собі за мету відтворити процес перекладу загалом, вказати загальний напрям руху думки перекладача і послідовні етапи переходу від оригіналу до перекладу.

Для того, щоб проаналізувати і дати оцінку процесу моделювання у перекладі, варто дати визначення поняттю «модель». Відповідно до одного із шести визначень із Великого тлумачного словника російської мови під редакцією С.А. Кузнєцова модель – це «спрощена схема, штучно створена для кращого розуміння предмета або явища». Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови під редакцією В.Т. Бусела модель – це «зразок, що відтворює, імітує будову і дію якого-небудь об'єкта, використовується для одержання нових знань про об'єкт». В.А. Штофф дає таке визначення: модель – це «подумки представлена чи матеріально реалізована система, яка відображає чи відтворює об'єкт дослідження, має здатність замінити його так, що її вивчення дасть нам нову інформацію про цей об'єкт» [12, с. 19]. Отже, можемо зробити висновок, що модель – це подумки представлена схема, яка імітує процес, об'єкт дослідження задля нових знань про цей процес, які можуть допомогти правильно сприйняти та відтворити інформацію, прийняти правильні перекладацькі рішення.

У свою чергу, лінгвістичні моделі перекладу – це гіпотетичні абстрактні схеми представлення процесу перекладу, метою побудови яких є спроба знайти пояснення перетвореного змісту, вираженого засобами однієї мови, на відповідний зміст, виражений засобами іншої мови [9, с. 445]. Термін «модель перекладу» був введений американським лінгвістом Ю. Найдою і позначає умовний опис низки розумових операцій, виконуючи які, перекладач може здійснити переклад усього оригіналу або його окремої частини [6, с. 410]. Умовне відображення про-

цедури здійснення процесу перекладу, якийсь гіпотетичний настрій відображає основні етапи перекладацького процесу і тих дій, які характеризують поведінку перекладача на кожному етапі [8, с. 103]. Описуючи процес перекладу, зазвичай говорять про сприйняття тексту і його відтворення, виокремлюючи тим самим два етапи процесу перекладу: «етапу розуміння та етапу власне перекладу, створення тексту іншою мовою» [5, с. 25]. Деякі дослідники вказують також на третій етап процесу перекладу – контроль готового тексту, або «етап редагування». Перший етап є надзвичайно складним сенсорно-розумовим процесом, оснований на різних видах і формах аналітичної та синтезуючої роботи органів 229 почуттів і мозку [2, с. 31], при цьому слід відзначити, що кожен вид перекладу має власні особливості та характеристики. На другому етапі відтворення у свідомості перекладача відбуваються «складні процеси аналізу та синтезу, пов'язані з передачею із сфери мислення уже в іншу матеріальну словесну форму» [2, с. 34]. Комплекс дій перекладача на кожному етапі перекладу прийнято називати перекладацькою стратегією. Найбільш дослідженим етапом процесу перекладу сьогодні є етап відтворення, переклад як результат, а також ті конкретні засоби, за допомогою яких здійснюється переклад: одиниці перекладу, заміни, трансформації, еквіваленти, відповідності, аналоги [8, с. 224].

Під час моделювання процесів перекладу теоретики виходять із того, що у процесі беруть участь три учасники: творець вихідного тексту, перекладач, який одночасно є і рецептором, і перетворювачем вихідного тексту, та читач перекладеного тексту. Модель перекладу є умовним описом низки операцій мислення зі створення тексту перекладу. У результаті цих дій здійснюється перехід від тексту оригіналу до тексту перекладу. Вибір варіанта не може бути випадковим, оскільки він є результатом професійних напрацювань, вихованої інтуїції самого перекладача. Модель перекладу має умовний характер, оскільки вона не обов'язково відображає реальні дії перекладача у процесі створення тексту перекладу, може допомогти у вирішенні перекладацьких завдань та досягти перекладацьких результатів. Моделям перекладу властива низка особливостей, пов'язаних, зокрема, з тим, що вони намагаються дати опис процесу, який є неможливим для дослідження. Точність функціонування тієї чи іншої моделі можна зрозуміти, намагаючись спрогнозувати результат перекладу на підставі аналізованої моделі, зіставляючи його з текстом перекладу. У разі збігу перекладу із прогнозованим результатом можна сказати, що модель функціонує, хоча це і не означає, що перекладач усвідомлено використовує таку модель [6, с. 126].

Нині відома велика кількість моделей перекладу, серед яких є такі: аналітична модель перекладу, денотативна (ситуативна), когнітивна, комунікативна, контекстна, психолінгвістична, семантична, семіотична, синергетична, трансформаційно-семантична, модель рівнів еквівалентності.

Фокус дослідження у цій роботі спрямований на модель рівнів еквівалентності або теорію рівнів еквівалентності. Аналізуючи різні теоретичні моделі перекладу, В.Н. Комісаров відзначає, що кожна з них відображає якісь окремі аспекти перекладацької діяльності і лише всі разом, у сукупності вони дають досить повну картину тих змістовних компонентів, передача яких забезпечує еквівалентність перекладу. На його думку, роль такої об'єднуючої моделі може зіграти теорія рівнів еквівалентності, вчений виокремлює у ній чотири рівні. В основі цієї теорії лежить уявлення про те, що міра реальної смислової

близькості між оригіналом і перекладом є величиною змінною. Еквівалентна модель перекладу – це така модель, в основі якої у змісті тексту вирізняється низка послідовних рівнів, які відрізняються за характером інформації, яка передається у тексті на двох різних мовах [8, с. 225]. Перекладач, аналізуючи оригінал, послідовно усвідомлює усі рівні змісту оригіналу – від рівня мовних знаків до рівня цілі комунікації. Наведена послідовність рівнів, на думку В.Н. Комісарова, відображає не тільки структуру змісту тексту, а й основні етапи аналізу переданого йому тексту. На першому рівні здійснюється лише збереження мети комунікації. Другий – характеризується спільністю оригінального і перекладеного висловлювання не тільки за цільовими установками, а й за ситуативною орієнтованістю. На третьому – до компонентів змісту другого рівня додається паралелізм у способах опису ситуації [5, с. 67–68]. Значна (хоча і неповна) відповідність лексичного складу висловлювання і його синтаксичних структур у сукупності із характеристиками, визначеними на першому, другому і третьому рівнях, вважається найвищим проявом схожості між текстами оригіналу і перекладу і, за В.Н. Комісаровим, є четвертим рівнем еквівалентності [5, с. 72]. На думку В.Н. Комісарова, для здійснення своєї роботи якісно перекладач повинен знати систему відповідностей, що можуть встановлюватися між компонентами певної мовної пари, прийоми і методи перекладу, вміти обирати необхідний відповідник і найефективніший прийом залежно від умов конкретного контексту, враховувати прагматичні фактори, що впливають на хід перекладацького процесу [5, с. 227]. Норма еквівалентності перекладу не є незмінним параметром і має узгоджуватися з іншими вимогами до нормативного перекладу: жанрово-стилістичною відповідністю; правилами норми, встановленими для певної іноземної мови; забезпеченням прагматичної цінності перекладу; досягненням максимальної близькості перекладеного тексту до оригінального [5, с. 229].

Висновки. Запропоновані В.Н. Комісаровим рівні – це лише спосіб опису можливих дій перекладача, модель, що нагадує йому, в яких межах і якою частиною змісту тексту оригіналу він вільний або не вільний жертвувати. Так, із цієї моделі стає зрозумілим, що за жодних умов не можна жертвувати метою комунікації. Ніякі відповідності на інших рівнях не можуть бути еквівалентними, якщо немає еквівалентності на рівні мети комунікації. Перспективним для подальших пошуків є аналіз та дослідження усіх моделей перекладу, їх порівняльні особливості та характеристики.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. редак. В.Т. Бусел. – К. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В.С. Виноградов. – М. : Изд-во ин-та общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
3. Большой толковый словарь русского языка / глав. ред. С.А. Кузнецов. – СПб. : Нормит, 2000. – 1536 с.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение : [курс лекций] / В.Н. Комиссаров. – М. : ЭТЭС, 1999. – 192 с.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистический аспект) / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
6. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – 2-е изд., испр. – М. : Р. Валент, 2011. – 408 с.
7. Марчук Ю.Н. Модели перевода : [учеб. пособ. для студ. учреждений высш. проф. образования] / Ю.Н. Марчук. – М. : Академия, 2010. – 176 с.

8. Основные понятия переводоведения (Отечественный опыт). Терминологический словарь-справочник / отв. ред. М.Б. Раренко М.Б. – М., 2010. – 260 с.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : [термінологічна енциклопедія] / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Федоров А.В. Основы общей теории перевода / А.В. Федоров. – М. : Высшая школа, 1983. – 303 с.
11. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
12. Штофф В.А. Моделирование и философия, 1966 – М. – Л. : Наука. – 303 с.

Шостак У.В., Паславская И. Б. Моделирование переводческого процесса как один из вспомогательных способов принятия правильных переводческих решений

Аннотация. Разработка моделей перевода входит в ряд важнейших заданий переводоведения. При помощи моделирования специалисты в области перевода ставят цель воспроизвести процесс перевода в целом, раскрыть механизм перевода, описать действия переводчика, его стратегию и тактику в ходе переводческого процесса, указать последовательные этапы перехода от оригинала к переводу для обеспечения абсолютно успешного акта межязыковой коммуникации. Фокус исследования направлен на анализ теории уровней эквивалентности, автором которой является В.Н. Комиссаров. Предложенные уровни – это всего лишь описание возможных действий переводчика, модель, которая напоминает ему, в каких коммуникативных пределах он может действовать и какой частью текста оригинала он волен или не волен жертвовать для успешного переводческого решения. Единицы оригинала и перевода могут быть эквивалентными на всех существующих уровнях или только на некоторых из них. Конечным результатом пере-

вода есть достижение максимальной степени эквивалентности на каждом уровне.

Ключевые слова: перевод, процесс перевода, модель перевода, моделирование в переводоведении, эквивалентная модель перевода (теория уровней эквивалентности).

Shostak U., Paslawska I. Modeling of translating process as one of the auxiliary means for making correct translation decisions

Summary. The development of translation models includes a number of most important tasks concerning translation studies. With the help of modeling specialists in translation set goals to recreate the process of translation as a whole, reveal the mechanisms of translating process, describe the translator's actions, his strategies and tactics during the translating process, indicate the consistent stages of rendering the message from the original text to the target text, provide the act of intercommunication in the most successful way. The main objective of the research is aimed at the analysis of the theory of equivalence levels, by V. Komissarov in terms of its practical application. The levels distinguished by the linguist seem to only the describe possible actions of the translator without giving straightforward directions of practical usage. The model that guides the translator as to the communicative limits and semantic as well as structural parts of the text that can be transformed by the translator needs to be revised and modified. The hypothesis that original and target text units may be equivalent at any existing levels or at some of them should be verified. The final result of translation, which is to achieve the peak stage of equivalence at any level, is to be examined.

Key words: translation, translating process, translation model, modeling in translation, equivalent translation model (theory of equivalent levels).